

Kövér Lajos

EGY XVIII. SZÁZADI FRANCIA GEOGRÁFIAI SZÓTÁR MAGYARSÁGKÉPE

L'image de la Hongrie au travers des dictionnaires géographiques du XVIIIe siècle

Parmi la quantité considérable des dictionnaires géographiques et historiques du XVIIIe siècle, le dictionnaire de Vosgien a eu le succès le plus significatif. Ce dictionnaire est paru d'abord en 1747 et jusqu'à 1851 il a été réédité quinze fois. Ainsi c'est ce dictionnaire qu'on a l'intention d'analyser d'une manière détaillée par rapport à l'image de la Hongrie du XVIIIe siècle. Pour notre travail, on n'a utilisé que trois éditions, celle de 1767, de 1801 et de 1811. Notre choix s'explique par le fait que la première édition traite – sous le titre « Hongrie » – la Hongrie de la première moitié du XVIIIe siècle, la deuxième celle de la deuxième moitié du même siècle et l'édition de 1811 décrit l'image du pays de l'époque napoléonienne.

A XVIII. századi francia geográfia és történeti szótárak „dömpingjében” minden bizonnyal a Vosgien-féle futotta be a legnagyobb karriert, hiszen 1747-es¹ első megjelenését 1851-ig² még újabb tizenöt bővített kiadás követte. A szótár kortársi ismertsége, olvasottsága tehát önmagában elegendő indok arra, miért érdemes részletesebben is megvizsgálni a 18. századi magyarságkép kapcsán ezt a szótárt. Egyébként a munka, számos szerzői névvariációban, illetve az elterjedt Vosgien álnéven, több mint két tucatszor látott napvilágot és ekkor még nem is említettük az idegen nyelvű, német és olasz fordításokat! (Az ún. *Nagy Encyklopédia* Magyarország szócikke is e szótár első, 1747-es ismeretanyagán nyugszik, 1767-ben pedig egyszerre három kiadó is megjelentette a művet.) Hangsúlyozzuk, hogy az idő előrehaladtával bővített újrakiadásokról van szó. A bővítés, a hozzáírás állandó terjedelmi növekedésben is megfogható, hiszen a formátum a betűtípus és a betűnagyság azonossága mellett az 1767-es kiadáshoz képest, amely 816 oldalból áll, közel kétszáz oldallal, megközelítően 25%-kal nő meg az 1801-es kiadás terjedelme a maga 1014 oldalával!

¹ Vosgien, François, Léopold, Ladvocat, Jean-Baptiste: Dictionnaire géographique portatif... traduit de l'anglais sur la 13e édition de Laurent Echard, avec des additions et des corrections considérables, par M. VOSGIEN... Paris, Didot: 1747. Dolgozatunkban a már emlegetett 1767-es kiadás mellett a szövegösszevetéséknél az 1801-es és az 1811-es kiadások Hongrie címszavát használjuk.

² Vosgien, Ladvocat, Jean-Baptiste: Dictionnaire géographique universel... précédé d'un précis de géographie... par M. F. Lallement... Paris, E. et V. Penaud frères, 1851.

Természetesen a változó világ megkövetelte politikai „fazonigazítások” sem idegenek a szótártól, amelynek első kiadásbeli impresszumán a következő teljes cím olvasható: *Dictionnaire géographique-portatif. Ou Description des Royaumes, Villes, Patriarhats, Évêchés, Duchés, Comtés, Marquisats, Villes Impériales, et Anséatiques, Ports, Fortresses, Citadelles et autres lieux considérables des quatre parties du monde: dans lequel on indique en quels Royaumes, Provinces & Contrées ces lieux se trouvent; les Princes dont ils dépendent; les Rivières, Baies, Mers, Montagnes, etc. sur lesquels sont situés; leur distance en lieues françaises des Places remarquables des environs, avec leur longitude & leur latitude, selon les meilleures Cartes; les Sièges que les Villes ont sous tenus, les grands Hommes qu'elles ont produits, & les lieux où se sont données les Principales Batailles. Ouvrage très utiles pour l'intelligence de l'Histoire moderne & des affaires présentes. Traduit de langlois sur la treizième édition de Laurent Eschard, par Vosgien.* (Az 1792-es párizsi kiadástól kezdve, amely a köztársaság első évében látott napvilágot, a címben megjelenik a républiques szó, úgymint *Dictionnaire géographique-portatif. Ou Description des Républiques, Royaumes, ... a les Princes* pedig kicserélődik a republikánus fülnek jobban hangzó *Gouvernemens* szóra!)

A Vosgien név természetesen álnév, amely Jean-Baptiste Ladvochat abbét takarja, akiről valójában nem sokat tudunk. Legrészletesebb életrajza a Hoefér-féle biográfiai lexikonban található.³ E szerint Jean-Baptiste Ladvochat Párizsban született 1709-ben és a Sorbonne-on végezte teológiai tanulmányait, majd 1740-42 között Dumerny plébánosa volt. Innen visszatért Párizsba, és a Sorbonne főkönyvtárosaként tevékenykedett. Ekkor készítette el híres bibliográfiáját.⁴ 1751-től haláláig az orleans-i herceg alapította Héber Intézet (l'Institut Hébreu) igazgatója volt. Héber tárgyú nyelvészeti munkái a kortársak szerint „alapos jól felkészült tudósról tanúskodnak.”⁵ Írt emellett még történeti szótárakat⁶, de az igazi könyvsi-

³ Nouvelle Biographie Générale sous la dir de M. Le Hoefér, t. 1–46. Paris, Frimin Didot, 1852–1866. A továbbiakban HOEFER, 1869. t.28. 647–650.

⁴ Ladvochat, Jean-Baptiste: Bibliothèque annuelle et universelle... contenant un catalogue de tous les livres qui ont été imprimés en Europe pendant l'année 1748–1750... [Par P.-D. Burtin et l'abbé Ladvochat.], t. 3. Paris, P.-G. Le Mercier, 1751–1753.

⁵ Ladvochat, Jean-Baptiste: Grammaire hébraïque, à l'usage des écoles de Sorbonne... par M. l'abbé Ladvochat,... Paris, impr. de Vincent, 1755.

⁶ Ladvochat, Jean-Baptiste: Dictionnaire historique portatif, contenant l'histoire des patriarches, des princes hébreux, des empereurs, des rois et des grands capitaines, des dieux, des héros de l'antiquité payenne... des Papes, des SS. Pères, des évêques,... des historiens, poètes... et mathématiciens, etc., avec leurs principaux ouvrages et leurs meilleures éditions; des femmes savantes, des peintres... et... de toutes les personnes illustres... de toutes les nations du monde... par Mr. l'abbé Ladvochat,... Didot, Paris, 1752. ill. Ladvochat, Jean-Baptiste: Dictionnaire historique et bibliographique portatif... par M. l'abbé Ladvochat,... Le Clerc, Paris, 1777.

kert, amely ismertté tette nevét Európa szerte, az említett geográfiai szótár hozta meg számára.⁷

Az 1747-ben először megjelent geográfiai szótár e talpköve tulajdonképpen két munka; Antoine-Augustin Bruzen de la Martinière⁸ nagy történeti és geográfiai szótára, valamint és a Hume által egekig magasztalt, különben kora legnagyobb angol történetíróinak egyikeként számon tartott Echard Laurent szótára. Az 1783-as Brüsszeli kiadás ezért jelöli három szerzős munkaként Vosgien szótárát.⁹

Echard Laurent megírta többek között a rómaiak történetét (*Histoire romaine depuis la fondation de Rome jusqu' à l'établissement de l'empire par Auguste*), a kor egyik legjobb egyháztörténetét (*Histoire générale ecclésiastique, depuis la naissance de Christ, jusqu' à l'établissement du christianisme sous Constantin*), és a Hume által olyannyira dicsért Anglia történetét (*Histoire d'Angleterre, depuis invasion de Jules César jusqu' à la fin de règne de Jacques Ier*). Vosgien angol kortársa tehát számos kitűnő történelmi munka

⁷ Hoefler, 1869. t.28. 649.

⁸ Antoine-Augustin Bruzen de la Martinière a XVII. és XVIII. század egyik legtermékenyebb kompilátora volt. Mozgalmas életéről röviden érdemes annyit írunk, hogy 1662-ben (mások szerint 1684-ben, megint mások szerint 1689-ben) született Dieppe-ben. Tisztos nemesi családból származott. Szülei minden módon biztosították tanulását. Tanulmányait Párizsban, nagybátyja, a híres Richard Simon irányítása alatt fejezte be. Ezután, az ő tanácsait követve, történelemmel és földrajzzal kezdett foglalkozni. 1709-ben francia titkárnak nevezték ki a mecklenburgi herceg udvarába. Itt kiértemelte a herceg kegyeit, aki segítette a középkori földrajzzal kapcsolatban végzett kutatásaiban. Mecklenburgot csak mecénása, a herceg halála után hagyta el, s Hollandiába utazott azzal a szándékkal, hogy ott kinyomtatassa munkáit. Van Duren könyvkiadó ajánlata arra készítette, hogy Hágában telepedjen le, ahol a diplomáciai testületek tagjaival való kapcsolatai révén egyéb előnyökhöz is jutott. E testületek ajánlásaiknak köszönheti címeit, úgymint a pármai herceg tanácsosa, Szicília kettős királyságának titkára, a spanyol király első geográfusa. Udvariassága és szellemének kellemé révén hamarosan a legfelsőbb körök is keresték társaságát, s a Hágán átutazó előkelő külföldiek ritkán szalasztották el az alkalmat arra, hogy meglátogassák. La Martinière 1200 tallér járadékot kapott a Szicíliai Kettős Királyság urától, ám költséges életmódja miatt állandó anyagi gondokkal küszködött. Így továbbra is ki volt szolgáltatva a könyvkiadóknak, akik elég rosszul fizették. Hágában halt meg 1746. június 19-én (mások szerint 1749-ben halt meg). Fő műve: *Dictionnaire géographique, historique et critique* (Geográfiai, történeti és kritikai szótár). 9 könyv 11 kötetben, Hága, 1726–39, Dijon, 6 köt., 1739., Párizs, 6 köt. 1768, Párizs 6 köt., Christian Wolff német fordítása (Lipce, 1744–50, 13 köt.).

⁹ Ladvoct, Jean-Baptiste – Bruzen de la Martinière, Antoine Augustin – Echard, Laurence: *Dictionnaire géographique portatif, ou Description de tous les royaumes, provinces, villes, patriarchats, évêchés, duchés, comtés, marguissats, villes impériales et anséatiques, ports, forteresses, citadelles, et autres lieux considerables des quatre parties du monde ... tr. de l'anglois sur la 13. éd. de Laurent Echard, avec des additions & des corrections considérables, par monsieur Vosgier [pseud], A Bruxelles, Chez Benoit le Franq, 1783.*

szerzőjeként volt számon tartva, ám neve leginkább a Vosgien kiadások impresszuma alapján válhatott ismertté.¹⁰

A magunk részéről három kiadást használunk; ezek az 1767-es, az 1801-es és az 1811-es kiadások.¹¹ Az elérhetőség praktikuma mellett azért esett a választásunk e három kiadásra, mert az 1767-es kiadás Hongrie címszava nyilván a XVIII. század első felének, az 1801-es értelemszerűen a század második felének Magyarországáról szól, míg az 1811-es kiadás a napóleoni Európa zenitjének kiadása. Ez utóbbi – természetesen nem is annyira Magyarország, mint inkább a világban bekövetkezett változások átnézetében – híven tükrözi mindazon rövid életű, ám annál drasztikusabb politikai térképbeli változásokat, amelyeket a francia császár hajtott végre Európában. (A *Catalogue général des livres imprimés de la bibliothèque nationale*, illetve a http://www.ccf.fr/bnf/fr/rnbed_visu/acc1.htm (2006) alapján úgy tűnik, hogy a napóleoni háborúk állandó politikai térképbeli változásainak leírása végett 1807-től 1813-ig évente bővítve újra kiadják a Vosgien-féle geográfiai szótárt!)

Az említett három kiadás Hongrie címszava alatti szövegvariánsok összevetését később közöljük, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a geográfiai szótár – legalább is a mindenkori status quo vonatkozásában – úgy tűnik, egyre inkább az éppen domináns politikai, hatalmi megfontolások lenyomatává is válik.

Vosgien 1767-es kiadásának hosszú előszavát két szempontból tartjuk említésre méltónak. Ez a cenzúra kérdése és a szótár felépítésének problematikája. A geográfiai szótárak, amint már utaltunk rá, nem csak a bennük rejlő politikum, hanem a földrajzi felfedezések büvkörében élő XVIII. század számára oly fontos földrajzi ismeretanyag miatt is kivívták maguknak a cenzorok megkülönböztető figyelmét Franciaországban. Az 1767-es kiadás előszavában a Vosgien idézte 1723-as rendelet ugyanis kimondja, hogy a geográfiai szótárak „alapos áttanulmányozása a világ jelen dolgainak állása ügyében kiváltképp fontos”.¹² E politikai felhang hangsúlyozásával együtt azt is fontos megjegyeznünk, hogy az 1767-es

¹⁰ Biographie Universelle, Ancienne et Moderne, t. 1–82. (supplément), L. G. Michaud, Paris, 1833–1848. a továbbiakban Michaud, 1814. t.12. 456.

¹¹ Echard, Laurent – Ladvoat, l'abbé: Dictionnaire géographique portatif, ou Description des royaumes, provinces, villes, patriarchats, évêchés, etc. ; traduit de l'anglois sur la treizième édition de Laurent Echard, par Vosgien (l'abbé l'Advocat), Librairies associées, Paris, 1767.; Vosgien: Dictionnaire géographique portatif ou description des républiques, royaumes villes... Paris, chez Delalain fils, An IX. – 1801.; Ladvoat, Jean-Baptiste (Abbé): Dictionnaire géographique ou description des quatre parties du monde par Vosgien, Nouvelle édition par Giraud..., 1811, Lyon, J.-B. Kendelem: B. Cormon & Blanc

¹² Vosgien, 1767. IV.

Vosgien kiadás királyi cenzora Bellin, korának nagynevű geográfusa!¹³ Vosgien ezért is írja büszkén, hogy cenzora roppant alaposan végigolvasta szótárát és nem talált benne semmi kivetni valót.¹⁴ A cenzor tehát a politikai kontroll mellett azért jelen esetben afféle szakmai lektori szerepet is betöltött!

Az 1767-es kiadás előszava értelmében a szótár rendező elvei két kérdéskör köré csoportosíthatóak, úgymint a földrajzi nevek átírása, illetve azok a szempontok, amelyek alapján egy-egy helység bekerülhet a szótárba. Ez utóbbi azért lényeges, mert ekkora kikristályosodni látszik a geográfiai szótár szempontrendszere. Az 1767-es szótár esetében ez a következőképpen néz ki:

I/ A földrajzi nevek, így a magyarországi földrajzi nevek átírata. Vosgiennél a francia nyelvű alak következetes és kizárólagos dominanciája érvényesül. Ne feledjük, hogy a XVIII. századi földrajzi felfedezések nyomán jó néhány név most szembeül először egy francia nyelvű szótárba történő bekerüléssel. Ez annyit jelent, hogy az adott helységnév francia „áthallásbeli” leírását látjuk viszont. Ennek megerősítésére hivatott a latin alak. Így vagy az adott ország nyelvének franciásított variációját, vagy a latin alakot, ami persze az esetek zömében minden különösebb erőfeszítés nélkül „franciásítható”, vagy pedig mindkettőt viszont láthatjuk. Nézzük a magyar példákat, amelyek a nyelv „egyedisége” révén hordoznak buktatókat. Természetesen a szótár írásképét követve Kaposwar esetében azt látjuk, amint az adott ország nyelvének hangalakja egyúttal a francia alakot is jelenti. Segedin, amikor a latin és a francia hangalak egybeesik. Máskor különválasztható, mint Debrecen esetében, Debrezen ~ Debrezinum. Sokszor előfordul három alak, mint például Sopron ~ Oedenbourg ~ Simpronium. Olykor a három alaknál elbizonytalanodik a szerző, ez vezet – jobb szó híján – afféle „kétésfeles” megoldáshoz, ahol az egyik alak választható és azt a vagy (ou) kötőszóval jelzi, például Presbourg ou Poson ~ Posoniumm. Más esetben nem a latin, hanem a magyar városnév lesz franciásítva, mint például Buda ~ Bude, tehát itt a német Offen mellett megjelenik a magyar névváltozat is a Bude ~ Buda címszó alatt. A szótár tehát itt négy alakot hoz, úgymint Bude ou Offen ~ Buda, Aquincum. Itt jegyezzük meg: az 1767-es kiadásban 65 városnevet találtunk a Királyi Magyarország vonatkozá-

¹³ Jacques-Nicolas Bellein királyi cenzor, ismert geográfus, aki elsősorban a francia gyarmatosítási politika térképésze. Ezt tükrözi munkássága is, hisz többek között Korzika és Szent Domingó szigetek részletes térképét és geográfiai leírását készítette el. Lásd: Bellin, Jacques-Nicolas: Description géographique des débouquemens qui sont au nord de l’isle de Saint Domingue, Paris, Didot, 1773.; uő.: Description géographique et historique de l’Isle de Corse, pour joindre aux Cartes et Plans de cette Isle, Paris, Didot, 1769.

¹⁴ Vosgien, 1767. V.

sában, ami „világszótárról” lévén szó igen tisztességes szám és egyáltalán nem az elfeledettség mutatója. (A szótár névmutatója praktikusán nem sokra használható, mert csak latin neveket közöl, így ha egy településnek nincs latin neve, akkor az nem is szerepel a névmutatóban, jóllehet benne van a szótárban.)

II/ A szótárba történő „bekerülés” kritériumai pontokba szedve a következők:

- 1/ Birodalom, királyság, fejedelemség, hercegség, tehát valamiféle államalkotó egység kritériumának történő megfelelés.
- 2/ Jelen, vagy közelmúltbeli történés aktualitásának helyszíne.
- 3/ Ha a város, a település
 - a/ főváros
 - b/ politika központ, tehát parlamenti székhely, országgyűlési helyszín, azaz egyfajta államigazgatási központ
 - c/ érsekség, püspökség, azaz valamilyen vallási központ
 - d/ kereskedelme, gazdagsága, vagyis gazdasági tevékenysége jelentős
 - e/ művészeti, kulturális, tudományos tevékenysége jelentős
 - f/ oktatási központ, vagy éppenséggel egyetemi város
 - g/ híres ember szülőhelye
 - h/ valamely fontos csata, háborús esemény vagy épp békekötés színhelye
 - i/ katonai, stratégiai jelentőséggel bír.
- 4/ A felvilágosult abszolutizmus századában az adatközlés egységes szempontjait követve mindig tudatni kell az olvasóval, hogy az adott terület felségjogi státusa jelenleg mely uralkodó, herceg, fejedelem stb. szupremáciája alá tartozik.
- 5/ A szótár törekszik arra, hogy minél pontosabban sikerüljön behatárolni a szélességi és hosszúsági fokok révén az adott állam vagy település topográfiai helyét. Ez az Európán kívüli térségek esetében korántsem egyszerű feladat, de az európai területek vonatkozásában is számos mérföld ismeretes, márpedig a szótár törekszik arra, hogy egy-egy település behatárolásánál jelezze, hogy a környék melyik kiemelten fontos városától milyen irányban, hány mérföld választja el az adott címszó városát. Gyakorlatilag ez az egyik legfontosabb információ egy utazó számára! Az 1767-es kiadás általában az adott felségterület által használt mérföldet adja meg iránymutatóként, így a szótár gyakorlatilag a kor által használt különféle mérföldek lajstroma – az aktuális címszavak vonzásában. A szótár használja az ún. kicsiny japán mérföldet, a kínai vagy mandzsu mérföldet, az orosz vagy verszta mérföldet, az angol mérföldet, a török vagy berri mérföldet, a nagy olasz mérföldet, az arab mérföldet, az írlandi mérföldet, az

indiai vagy khossz mérföldet, a tamuliai mérföldet, a skóciai mérföldet, a karintiai, a kicsiny spanyol, a portugál és nagyspanyol vagy holland mérföldet, a sziléziai, a dániai, a drezdai, a norvégiai, a kelet-friziai, a geográfia vagy német mérföldet, továbbá régi francia lieu-t, a perzsa vagy másképpen parasange mérföldet, az angol és francia tengeri mérföldet, (Napóleon alatt Európában ez utóbbi a mérvadó) és természetesen a magyar, vagy másképpen meklenburgi mérföldet.

6/ A szótár külön szócikket szentel minden jelentősebb domborzati és vízrajzi tényezőnek, hegyek, tengerek folyók stb.¹⁵ A szerző alaposágát dicséri, hogy például a Maros címszó alatt a következőket olvashatjuk. „Nagy folyó, amely átszeli Erdélyt és Magyarországot. A Kárpátokban ered és Szegeddel szemközt torkollik a Tiszába.”¹⁶

7/ Kötelező jelleggel tájékoztatást kell adjon a szótár az adott ország nyelvéről és vallási szokásairól.

Ezek előrebocsátása mellett vessük össze a már említett három kiadás Magyarország címszavát. A magyar nyelvű szövegvariánsok esetében nem használunk semmiféle jelölést, ha a három szöveg azonos; kurziválunk akkor, amikor két kiadás szövegegyezését hangsúlyozzuk; aláhúzást alkalmazunk az egyedi betoldások ki-domborításánál.

A Magyarország (Hongrie) címszó és variánsai a Vosgien szótár 1767-es, 1801-es és 1811-es kiadásai alapján

1767-ES KIADÁS	1801-ES KIADÁS	1811-ES KIADÁS
Magyarország, Hungaria. Európai királyság a Duna mentén, <i>hosszúsága körülbelül 240 mérföld, szélessége 100 mérföld.</i>	Magyarország, Hungaria. Európai királyság a Duna mentén, <i>hosszúsága körülbelül 240 mérföld, szélessége 100 mérföld.</i>	Magyarország, Hungaria. Európai királyság a Duna mentén, <u>melynek területe 4100 négyzet-mérföld, lakosainak száma 7760000 lélek.</u>
Északon Lengyelországgal, nyugaton Németországgal, délen és keleten Törökország európai részeivel határos.	Északon Lengyelországgal, nyugaton Németországgal, délen és keleten Törökország európai részeivel határos.	Északon Lengyelországgal, nyugaton Németországgal, délen és keleten Törökország európai részeivel határos.

¹⁵ Vosgien, 1767. V–XVIII.

¹⁶ Vosgien, 1801. 258. Maros címszó

	<u>Területe 9730 négyzet-mérföld, népsűrűsége 513 lakos négyzetmérföldenként.</u>	
Három nagy tartományból áll: <u>a tulajdonképpeni Magyarországon északon Lengyelországgal nyugaton az osztrák karéjjal szomszédos, délen a Dráva illetve a Duna vonala az, amely Szlavóniától, illetve Törökországtól elválasztja, keleten pedig Oláhország és Erdély határolja.</u>	Három nagy tartományból áll: <u>az Ausztriától keletre fekvő tulajdonképpeni Magyarországból, északon Erdélyből, s délen Szlavóniából.</u>	Három nagy tartományból áll: <u>az Ausztriától keletre fekvő tulajdonképpeni Magyarországból, északon Erdélyből, s délen Szlavóniából.</u>
Magyarország két részre, Felső- és Alsó-Magyarországra oszlik. Felső-Magyarország 24, Alsó-Magyarország 14 vármegyéből (comté) áll. Jelentősebb folyói a Duna, a Száva, a Dráva, a Tisza, a Maros, a Rába, a Vág, a Garam és a Sárvíz. Ezek halakban <i>annyira</i> gazdagok, <i>hogy a disznókat is hallal etetik</i> ; ám vizük – a Duna kivételével – egészségtelen.	Magyarország két részre, Felső- és Alsó-Magyarországra oszlik. Felső-Magyarország 24, Alsó-Magyarország 14 vármegyéből (comté) áll. Jelentősebb folyói a Duna, a Száva, a Dráva, a Tisza, a Maros, a Rába, a Vág, a Garam és a Sárvíz. Ezek halakban <i>annyira</i> gazdagok, <i>hogy a disznókat is hallal etetik</i> ; ám vizük – a Duna kivételével – egészségtelen.	Magyarország két részre, Felső- és Alsó-Magyarországra oszlik. Felső-Magyarország 24, Alsó-Magyarország 14 vármegyéből (comté) áll. Jelentősebb folyói a Duna, a Száva, a Dráva, a Tisza, a Maros, a Rába, a Vág, a Garam és a Sárvíz. Ezek halakban igen gazdagok, ám vizük – a Duna kivételével – egészségtelen.
		<u>Az országot először a rómaiak hódították meg; őket a hunok úzték el, majd ezeket az avarok avagy szkíták. Utánuk következtek a szlávok, majd a Volga vidékének lakói. Az országnak voltak saját királyai, utolsóként Lajos, akit 1526-ban egy Szulejmán elleni csatában öltek meg. Ferdinánd főherceg az országot Ausztriával egyesítette, midőn feleségül vette Lajos lányát.</u>
Az országban bőséggel megtalálható mindaz, ami az élethez kell; bora – kiváltképp Tokajé	Az országban bőséggel megtalálható mindaz, ami az élethez kell; bora – kiváltképp Tokajé	Az országban bőséggel megtalálható mindaz, ami az élethez kell; bora – kiváltképp Tokajé

<p>– kiváló. Vannak arany-, ezüst és rézbányái. Erdei olyannyira bővelkednek vadban, hogy a károk elkerülése végett a vadászat mindenki számára engedélyezett.</p>	<p>– kiváló. Vannak arany-, ezüst és rézbányái. Erdei olyannyira bővelkednek vadban, hogy a károk elkerülése végett a vadászat mindenki számára engedélyezett.</p>	<p>– kiváló. Vannak arany-, ezüst és rézbányái. Erdei olyannyira bővelkednek vadban, hogy a károk elkerülése végett a vadászat mindenki számára engedélyezett.</p>
		<p><i>II. József 1785. augusztus 22-i rendeletével eltörölte a jobbágyságot.</i></p>
	<p><u>Ha a magyarok kevésbé lennének lusták, ezt a királyságot termékenysége révén másképp értékelnék, mint most; legalább is amennyiben az uralkodó hasznot tudna húzni a törökök keresztény alattvalóinak ide és más szomszédos területekre irányuló masszív bevándorlásából. A parasztoknak nincs saját tulajdonuk. A nemesek, akiktől a földet bérlik, bármikor elűzhetik őket. Így helyzetük – mégha nem is jobbágyság – éppoly nyomorúságos, mint a lengyel vagy orosz parasztoké.</u></p>	
	<p><i>Azokon a vidékeken, ahol nincs épületfa, a parasztok földbe vájt bázakban laknak, melyek úgy vannak megépítve, hogy csak a kéményük és tetőjük emelkedik ki a földből.</i></p>	<p><i>Azokon a vidékeken, ahol nincs épületfa, a parasztok földbe vájt bázakban laknak, melyek úgy vannak megépítve, hogy csak a kéményük és tetőjük emelkedik ki a földből.</i></p>
	<p><i>II. József 1785. augusztus 22-i rendeletével eltörölte a jobbágyságot. Ekkor a földesurak alattvalóiból állami alattvalók lettek, akik birtokolhatnak javakat és el is adhatják azokat. Emellett a birodalom bármely országában letelepedhetnek, s szabadon választhatnak a kereskedelem, az ipar, illetve a földművelés között. Mentésülnek a földesúri robot alól, a közös megegyezés kivételével, s csak a földesúri adókat kell megfizetniük. Hasz-</i></p>	

	<p><u>nos lehet a korábbi földesúr számára, ha új uruk, az uralkodó, nem ront helyzetükön adókkal. A bevándorlókat szívesen fogadják; a folytonosan fejlődő kereskedelem lehetővé teszi letelepe-désüket.</u></p>	
	<p><i>A magyarok jelentős privilégiumokat élveznek, melyeket előbb elvesztettek Lipót császár idején, ám a császárné és királyné visszaadta azokat. Minden ügyben a főpapokból, mágnásokból, köznemesekből és a szabad városok polgáraiból álló rendi gyűlés dönt.</i></p> <p><i>Az említett városok szabadsága abból áll, hogy saját tisztviselőik vannak, maguk szedik be az adót, választják plébánosaikat, s még a büntetőbíráskodást is maguk gyakorolják.</i></p>	<p><i>A magyarok jelentős privilégiumokat élveznek, melyeket előbb elvesztettek Lipót császár idején, ám a császárné és királyné visszaadta azokat. Minden ügyben a főpapokból, mágnásokból, köznemesekből és a szabad városok polgáraiból álló rendi gyűlés dönt.</i></p> <p><i>Az említett városok szabadsága abból áll, hogy saját tisztviselőik vannak, maguk szedik be az adót, választják plébánosaikat, s még a büntetőbíráskodást is maguk gyakorolják.</i></p>
<p>A magyarok elég daliásak, harcosak, gögösek és bosszúállóak. Lovasaikat huszárnak (<i>bussards</i>), gyalogosaikat hajdúnak (<i>beyduques</i>) hívják. Csaknem valamennyi magyarországi városnak két neve van, egy magyar és egy német.</p>	<p>A magyarok elég daliásak, harcosak, gögösek és bosszúállóak. Lovasaikat huszárnak (<i>bussards</i>), gyalogosaikat hajdúnak (<i>beyduques</i>) hívják. Csaknem valamennyi magyarországi városnak két neve van, egy magyar és egy német.</p>	<p>A magyarok elég daliásak, harcosak, gögösek és bosszúállóak. Lovasaikat huszárnak (<i>bussards</i>), gyalogosaikat hajdúnak (<i>beyduques</i>) hívják. Csaknem valamennyi magyarországi városnak két neve van, egy magyar és egy német.</p>
	<p><i>Mindössze 2–300 ház található bennük, s még magukon viselik a török, illetve a polgárháborús pusztítás nyomait.</i></p>	<p><i>Mindössze 2–300 ház található bennük, s még magukon viselik a török, illetve a polgárháborús pusztítás nyomait.</i></p>
<p>A magyar nyelv a szláv egyik dialektusa. A bíróságokon, s gyakran még a nép körében is latinul beszélnek.</p>	<p>A magyar nyelv a szláv egyik dialektusa. A bíróságokon, s gyakran még a nép körében is latinul beszélnek.</p>	<p>A magyar nyelv a szláv egyik dialektusa. A bíróságokon, s gyakran még a nép körében is latinul beszélnek.</p>
<p><u>Az uralkodó vallás a katolikus, de a protestánsokat is tolerálják az Osztrák Ház kezesség vállalásával.</u></p>	<p><i>A legelterjedtebb a katolikus vallás, ám a protestánsok is rendelkeznek a szabad vallás-gyakorlás jogával 1781 óta. Lásd: Ausztria (Autriche).</i></p> <p><i>Vannak görögkatolikusok, illetve görögkeleti vallásúak is.</i></p>	<p><i>A legelterjedtebb a katolikus vallás, ám a protestánsok is rendelkeznek a szabad vallás-gyakorlás jogával 1781 óta. Lásd: Ausztria (Autriche)</i></p> <p><i>Vannak görögkatolikusok, illetve görögkeleti vallásúak is.</i></p>

<p>Alsó-Magyarország fővárosa Buda, míg Felső-Magyarorszá- gá Pozsony. <i>Hosszúság 35-47, szélesség 45- 49.15.</i></p>	<p>Alsó-Magyarország fővárosa Buda, míg Felső-Magyarorszá- gá Pozsony. <i>Hosszúság 35-47, szélesség 45- 49.15.</i></p>	<p>Alsó-Magyarország fővárosa Buda, míg Felső-Magyarorszá- gá Pozsony. <u>Hosszúság 13-24, széles- ség 45-50.</u></p>
---	---	---

A szövegek összevetésékor kitűnik, melyek a XVIII. századi magyarságkép állandó, pontosabban a század által állandósuló elemei. Úgy tűnik, túl a földrajzi tér behatárolásán és a különféle mérföldek eltérő léptékű adatain, hogy mindhárom szótár kiemeli: Magyarország folyói halakban rendkívül gazdagok. Ez a megállapítás tulajdonképpen Edward Brown¹⁷ óta kísért, aki 1669-70-es magyarországi utazása kapcsán a következőket írta erről. „Mivel az országnak több folyója van, mint bármely másnak, ezért itt a halak is nagyobb bőségben fordulnak elő. A Tisza folyó e tekintetben legelső egész Európában, vagy ha szabad mondanom az egész világon, ezért a lakosok azt mondják, hogy a Tiszában csak hal és víz van.”¹⁸

Ugyanígy Brownnál keresendő a kiváló mezőgazdasági lehetőségekkel és kitűnő borokkal rendelkező ország képének, a beszélt nyelv egyediségének, a latin nyelv ismeretének, továbbá a bányavárosok fontosságának genezise.¹⁹ Az már a szláv világot felfedező XVIII. századi egyszerűsítés eredménye, hogy a magyar nyelvet általában a szláv nyelv egyik dialektusaként helyezik el a szótárírók, pedig egy századdal korábban még angol utazónk így fogalmazott: „Midőn egyszer a bicskei templomban voltam, meghallgattam az imát és a szent beszédet és ámbár a velem lévő személy sok nyelvet tudott és latinul, németül, szlávul, törökül, olaszul valamint új görögül jól beszélt, mind az által azt mondta nekem, hogy *a magyar nyelvet semmiféle nyelvből sem lehet leszármaztatni* (kiemelés K. L.).”²⁰ Ne feledjük azt sem, hogy Vosgien szótáránál is kötelező kitétel tájékoztatni az olvasót az adott ország nyelvéről és vallásáról! Ez utóbbinál megjegyzi: a domináns vallás a katolikus, ám

¹⁷ Brown, Edward: Relation de plusieurs voyages faits en Hongrie, Servie, Bulgarie, Macédoine, Thesalie, Autriche, Styrie, Cerinthie, Carniole et Friuli, enrichie de plusieurs observations, tant sur les mines d'or, d'argent, de cuivre et de vif argent que des bains et des eaux minérales qui sont en ces pais... traduit de l'anglois du sieur Edouard Brown,... [par M. Le Vasseur], Paris, G. Clouzier, 1674. Magyarul részleteket közöl belőle Brown Eduard utazása. 1669-70 fejezetcím alatt Szamota István. Lásd.: Szamota István: Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten, Bp. 1891. a továbbiakban Szamota, 1891. 290-425.

¹⁸ Szamota, 1891. 302.

¹⁹ Szamota, 1891. 303-305; 392-425.

²⁰ Szamota, 1891. 306.

a protestánsokat is tolerálják. Az 1780-as évektől kezdődően ebben a kérdésben még kiemelik II. József türelmi rendeletének fontosságát.

Vosgien szótára szerint a magyar daliás harcos, gögös bosszúálló nép, hiányzik viszont a Vanel által sulykolt álhatatlanság. A huszár és a hajdú, mint lovas és gyalogos magyar katona vonul be a szótárba. A magyar város vonatkozásában úgy tűnik, hogy a 2-300 házból álló városkép benyomását általános érvényűnek veszi a szótár, megjegyezve, hogy a török illetve a polgárháborús idők nyomai még mindig fellelhetők. Lám a Rákóczi szabadságharcot a maga francia kapcsolataival együtt az 1801-es kiadás a polgárháború névtelenségébe burkolja, igaz az 1767-es kiadásban még ennyi utalást sem tesz! Elgondolkodtató az is, hogy a Béccsel szemben magyar érdekeket védő magyar rendiség politikai struktúrája, amelyről egyébként már Claude Vanel is oly sokat értekezik,²¹ csak az 1801-es kiadástól kezdve bukkan fel a Vosgien-féle szótár lapjain. A városok vonatkozásában a szótár véleménye összhangban van Jean Claude Flachath lyoni kereskedő 1744-es úti beszámolójának megállapításaival, aki a XVIII. század magyar városait a francia városokkal összehasonlítva az esetek zömében inkább rosszul épített nagy faluként mutatja be. A vidék egészségre ártalmas víztartóinak betegségterjesztő ivóvízei szintén Flachath által kanonizáltak, csakúgy, mint a lakáskultúrára vonatkozó megállapítások, amely épületfa híján olyan földbevált házakról írnak, amelyeknek csak a kéményük és a tetejük emelkedik ki a földből.²²

Külön figyelmet érdemelnek a szótár „elhallgatásai” mellett az egyedi betoldások, tehát csak az adott kiadás közvetlen környezetében felbukkanó mozzanatok. Igazán itt fogható meg, az ilyen egyszeri betoldásokkal igazolható, hogy a geográfiai szótár mennyi szállal kötődik korának éppen aktuális politikai megfontolásaihoz. Csak emlékeztetőül felidézzük, hogy az 1801-es kiadás történelmi háttere a Forradalom, az osztrákokkal háborúzó Bonaparte tábornok konzulátusa. A

²¹ Vanel, Claude: Histoire des troubles de Hongrie, avec le siège de Neuheusel et une relation exacte du combat de Gran [par Vanel]... Mortier, Amsterdam, 1686.; VANEL, Claude: Le Royaume de la Hongrie ou description nouvelle, Chronologique, Géographique de ce Royaume selon d'estat auquel il se trouve à present et des choses les plus memorables y arrivées, Cologne, Chez Pierre le Jeune, 1686.; Vanel, Claude: Histoire des troubles de Hongrie [par Vanel], depuis 1684 jusques 1686, Amsterdam, P. Mortier, 1687.

²² A házakat úgy építik, hogy ásnak egy nyolc lábnyi mély gödröt, amely elég széles arra a célra, hogy befogadja a családot, a házi használati tárgyakat és az állatokat. „A szállásnak csak egyetlenegy nyílása van. Magvaikat, élelmüket és minden értéküket pincékbe rejtik.” Lásd: Flachath, Jean-Claude: Observations sur le commerce et les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie de l'Afrique et même des Indes orientales par J. Cl. Flachath Directeur des établissements levantins etc. t.I. Lyon, Jacquenod père, Rusan, 1766. 246.

Grande Nation ítéletében a magyar szolgasorsú, lusta nép, pedig termékeny királyságról van szó. Ezért persze az uralkodó is felelős, aki képtelen hasznot húzni a bevándorlásokból, a paraszt helyzete pedig nyomorúságos. A Forradalom három kulcsfontosságú propagandisztikus mozzanata bukkan fel itt, úgymint az elnyomatás alatt lustává lett nép, akit fel kell szabadítani ahhoz, hogy magára találjon, a politikai és gazdasági feladatok ellátására egyaránt alkalmatlan Habsburg uralkodó, végül az elnyomatás, amely szerint a magyar paraszt helyzete az orosz muzsik és az elnyomított lengyel paraszt helyzetével azonos – legalábbis Vosgien szótárának 1801-es kiadása szerint.

Más szempontból érdekes a II. József „portré”, ahol is – a jobbágyrendelet kapcsán – felsejlik az isten kegyelméből forradalmárrá lett császár idealizált alakja. A szótár itt külön is hangsúlyozza a polgári értékrendeknek megfelelő szabad helyváltoztatás lehetőségét, a szabad kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági tevékenység fontosságát. Kiemeli, hogy II. József uralkodása alatt mily látványosan fejlődött a kereskedelem és ugyancsak a „kalapos” király apropóján emlegeti a XVIII. század egészén átívelő itteni újjátelepítéseket, hangsúlyozva, hogy Magyarország a bevándorlókat szívesen látó befogadó ország.

Az 1811-es kiadás betoldásában a történelmi háttérről csak annyit, hogy ekkor még úgy tűnik, Napóleon császár Európa korlátlan ura. Igaz már túl vagyunk a magyarokhoz intézett kiáltvány visszhangtalanságán és azt se feledjük, hogy Európa új császárnéja, Napóleon ifjú hitvese, mellékesen Habsburg-házbeli. Megszületett a „római király,” a Sasfiók. Mindezzel együtt a szótár itt arra helyezi a hangsúlyt, hogy a Magyar Királyság egykoron önálló királyság volt. Figyeljük csak milyen érdekes a megfogalmazás: „az országnak voltak SAJÁT KIRÁLYAI...” (kiemelés K.L.) Miután 1526-ban Lajos király meghal Mohácsnál Ferdinánd főherceg egyesíti a Magyar Királyságot és Ausztriát egy házassági paktum révén, „midőn feleségül vette Lajos lányát.” Ezeknek a megjegyzéseknek a leírását azért találjuk itt helyénvalónak, mert Vosgien szótára nemcsak azt példázza, hogy az egyik legolvasottabb geográfiai szótár mit ír, mit tart fontosnak leírni a XVIII. század Magyarországról, hanem azt is, hogy a szótár flexibilis, nyitott műfaj. Ez annyit tesz, hogy a mindenkori politika változások folyamatában részben állandósítja, részben meg épp állandóan módosítja, korszerűsíti, a kor követelményeihez szabja az egyes nemzetekről alkotott ítéletét, így a Magyarországról alkotott kép rajzolatát is.